

Gerle János

ELŐSZÓ

Szabadka (Subotica) más város. Nem úgy más, ahogy minden város különbözik a másiktól, hanem más az összes többihez képest. Úgy fogalmazódott meg bennem – tapasztalatként – ez a különösség, hogy Szabadka az egyetlen magyar város, amely őrzi a monarchia levegőjét. Nem kőbe merevítve, hanem áramló, körülölelő, beszívható levegőjében, mintha titkos palackokból engedné ki valaki folytonosan a város rejtett pincéiből. Talán azért van ez így, mert az utódállamok közül Jugoszlávia volt az, amelynek nacionalizmusa szükségképpen soknemzetiségű volt, és megőrizte a monarchiából a toleráns együttélés magától értetődő természetességét. Jugoszlávia volt az egyetlen abban is, hogy szembenállása kifejezésekként a diktatúra időnként olyan kulturális elhajlásokat engedett meg, amelyek újra és újra fellobbanthatták az emberekben a szabadság érzetét.

Titkos pincék, írom önkéntelenül, mert Szabadka ráadásul mitikus város, mindennapi életét átszövik a régi és újonnan születő legendák, amelyek belefoglalnak a valóságba és azzal összekeveredve, annak helyét imitt-amott elfoglalva, szürreális közeget teremtenek. Hadd idézzek egy felkavaró példát Boško Krstić kulcsregényéből, *A Behringer-kastély*-ből (Rajslj Emese fordításában):

Jakab éppen azután betegedett meg, hogy szabadkai bérpalotánk keleti ablakai előtt – a Rudics sarkán – felépítették az új városházát – szólalt meg vékony hangján Jozefa. – Úgy vélem, ez a gyalázat – mármint, hogy azt az átkozott palotát pontosan a mi orrunk alá építették – a városi főmérnök feleségének a bosszúja volt, méghozzá azért, mert Jakab nem az ő férjével építtette fel a családi házunkat. A világ e tájékának legnagyobb építménye, az új városháza elálménykolta a napot házunk összes ablaka előtt, és ez igen mélyen érintette Jakabot. (...) otthonunkba beköltözött a sötétség, a szomorúság és a betegség. (...) Öcsém teljesen megváltozott. Eleinte órákig bámulta az új városháza Kék termének ablakait – amelyet csak egy szűk utca választott el az ő szobájától –, valamiféle beteges elégedettséggel figyelve az ott zajló fogadásokat, amelyeken, természetesen gyakran látta a főmérnököt és annak primitív feleségét. (...)

Az ifjú Aldint igencsak zavarba hozta Jozefa leírása. Behringerék bérpalotája – tudomása szerint – nem állhatott a Rudics báró utca sarkán, és nem választhatta el egy utcányi az új városházától, sőt az új palota sem épülhetett azon a helyen, ahová azt az öreg hölgy elbeszélésében állította. Kényszeredetten, s némi bizonytalansággal a hangjában – hogy meg ne sértse a szeszélyes öregasszonyt, nehogy félbehagyja elkezdett történetét, Aldin óvatosan csak ennyit mondott:

– Bocsásson meg, de azt hiszem valamit félreértettem. Az új városháza a régi helyére épült a legnagyobb téren. Nem értem, hogy akkor hol helyezkedett el az önök palotája? És azt sem, hogyan takarhatta el a városháza az önök palotájának ablakait? Különösen pedig azt nem értem, miként figyelhetette meg Jakab úr könnyedén azt, ami a Kék teremben történik, amikor az ő ablakai egy másik térre nyíltak?

– Ön, fiatalúr, nyilván nem szabadkai. Nem ismeri kellőképpen a várost. (...) De különben is, még ha itt is született volna – mormolta maga elé az újra magába zárkózni látszó Jozefa – Sie sind noch nicht so alt, dass Sie eine Stadt, oder ein Rathaus kennen könnten. (Ön még nem elég idős ahhoz, hogy eléggé ismerhessen egy várost vagy egy városházát.) (...)

Az ifjú Aldin a Behringer-kastély fotója vagy képe után kutatva egy izgalmas, de eredménytelen délelőttöt töltött Budán, a gazdag Széchenyi könyvtárban, majd barátjával, a könyvtár fotósával ebédelni indult. (...) Aldinnak rögtön föltűntek a faborítású szeparék: a súlyos fakeretekben egy-egy történelmi magyar város látképe állt, és elnevette magát, amikor az asztaluk fölött

egy színes festményt pillantott meg, Szabadka fölirattal. Már éppen meg akarta köszönni barátja figyelmességét, amikor szeme megakadt a képen és megborzongott a hihetetlen fölfedezéstől. Valóban Szabadka látképe volt az, az új városháza épületével, csak hogy az épület máshol állt, mint a valóságban: azon a helyen, ahol ma a Dušan Radić építette ház található. A többi részlet látszólag megegyezett a valósággal: a távolban ott látszott a nagytemplom, a régi főté, középen a Szentháromság-szoborral, a régi villamost is odafestették – ám az új városháza Kék termének ablakai a szűk Rudics utca túloldalán álló hatalmas, kétemeletes palotára néztek. A Behringer Jozefa történetéből származó palotára. Beragyogta a napfény, csak éppen északi irányból, ahonnan a valóságban soha nem süt rá a nap.

Aldin barátjától megtudta, hogy az Apostolok vendéglőt a Kígyó utca 2-es számú házban 1902-ben nyitotta meg Förstner János, és az 1913-as felújítás alkalmával festhették a magyar városokat ábrázoló fallképeket – lévén a szabadkai városházát 1912-ben fejezték be. (...) A festményeket Hauswirth Ödön készítette.

Szabadkára visszatérve Aldin újra szeretett volna találkozni Behringer Jozefával, ám az idős hölgy néhány nappal korábban elhunyt. A Műemlékvédő Intézetben pedig azt mondták, hogy olyan épület, amelyet az öreg hölgy leírt neki, és amelyet a pesti Apostolok vendéglő festője megfestett, soha nem létezett Szabadkán.

A melléklet, amelyet Önök most olvashatnak, úgy készült, hogy a fenti írás szerzőjét kértem meg, hogy segítsen, Szabadkáról minél több szerző válaszoljon a kérdésekre: mi az, ami a szabadkaiak számára fontosabbá teszi a városukat, mint ahogy azt bárhol másutt tapasztaltam. Mi az oka annak, hogy a város legendái, amelyek nagyrészt az épületekhez kötődnek, sokkal mélyebben beleépülnek a személyes életükbe, sokkal kevésbé képesek – tudva vagy tudatlanul – önmaguk létét a város mítoszától függetlenül elképzelni, mint más városok lakói. A kérdést talán egyszerűbb lett volna úgy fogalmazni, mit jelent szabadkainak lenni? Úgy képzeltem, hogy szerb, horvát, német, magyar, héber és ki tudja, miféle nyelven egyaránt kapok válaszokat, amelyeket eredeti és lefordított változatukban közölhetek. Sajnos, talán az előkészítésre szánt idő rövidege miatt csak szerb és magyar nyelvű válaszok érkeztek és ezért nem láttam szükségesnek a többnyelvű megjelentetést. Annak lényegét amúgy is sokkal pontosabban fejezi ki a mellékletben Viktorija Alad•ić írása.

Amikor a tavalyi velencei építészeti kiállításra egy szabadkai csoport is készített tervet, annak témájául azt választották, hogy a főutca alatt folyó, már régen betemetett patakot feltárva, visszaadnák a városnak a vízzel való kapcsolatát, ami egész történetét végigkísérte, mára azonban elveszett. A szabadkai irodalomból nyilvánvaló, hogy a városnak a villamost kellene visszakapnia emellett, hogy helyreálljon valami abból, ami minden titkos palack ellenére eltűnőben van, a látogató számára nyilván kevésbé érzékelhetően, mint ahogy azt Bela Duranci írása tükrözi. Én mégis hajlamos vagyok azt

gondolni, hogy ha Szabadka a víz és a villamos mellett még szabad királyi városi rangját is visszakapná, akkor annyira szabadon kezdene fújni a monarchia levegője, hogy a fehér ember Európájának közepén az igazi Európa szigetévé válna.

A szerb nyelvű írásokat Rajsli Emese fordította.